

KIRKLARELİ MÜZESİ'NDEKİ BİZANS KURŞUN MÜHÜRLERİ¹

Nilgün ELAM²

Öz

Bu çalışmada Kırklareli Müzesi envanterinde bulunan M.S. 6. yüzyıldan 12. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadarki döneme ait yedi adet kurşun mühür sigillografik olarak ilk defa incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu materyalin bir kısmı satın alma yoluyla bir kısmı da kaçakçıların elinden mahkeme kararıyla istirdat edilmek suretiyle müze envanterine girmiştir. Kırklareli Müzesi'ndeki sigillografik materyalin ait olduğu şahıslar Theodora Komnena (11. yüzyıl), Nikephoros Kontostephanos Komnenodukas (12. yüzyıl), protospatharios ve Makedonia Theması stratēgosu Theodoros (11. yüzyıl), protoproedros ve doux Konstantinos Opos (11. yüzyıl sonu-12. yüzyıl başı), hypatos ve Thessaloniki eparchosu Agallianos (9. yüzyılın ilk yarısı), Anonim bir şahıs (11. yüzyılın son çeyreği) ve Kleméntos ya da Komentiólos (6.-7. yüzyıl)'tur.

Anahtar Sözcükler: Kırklareli müzesi, theodora komnena, nikephoros kontostephanos, agallianos, theodoros protospatharios, makedonia teması

BYZANTINE MOLYBDOBULLAE IN KIRKLARELI MUSEUM

Abstract

In this study, seven lead seals dating from the 6th century to the third quarter of the 12th century in the inventory of Kırklareli Museum were examined and evaluated sigillographically for the first time. Some of them came as acquisition to Kırklareli and some were taken from smugglers and confiscated by the local court. The sigillographic materials in Kırklareli Museum are dated from the 5th to the 12th century. They belonged to Theodora Komnena (11th c.), Nikephoros Kontostephanos Komnenodukas (12th c.), Theodoros protospatharios and stratēgos of Macedonia (11th c.), Konstantinos Opos protoproedros and doux (end of the 11th-beginning of the 12th c.), Agallianos hypatos and eparchos of Thessalonica (1st half of the 9th c.), an

¹ Bu çalışma, 2012 yılında Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından kabul edilen E1105E98 numaralı "Sigillografik Kaynaklar Işığında Side Tarihi (4.-15. yüzyıllar)" adlı proje kapsamında desteklenmiştir. 27/05/2014 tarihinde söz konusu sigillografik malzemeyi çalışmaya izin veren Kırklareli Müzesi eski müdürü Sn. Derya BALKAN'a, şimdiki müdürü Sn. Şehmuz TEKİN'e ve envanter sorumluları Müze Araştırmacısı Sn. İrfan CANDAR ve Müze Araştırmacısı Emir TUZKAYA'ya şükran borçluyum. Uzman görüşleri ve önerileri için Dr. Alexandra Wassileiou - Seibt ve Dr. Robert Feind'e teşekkürü borç bilirim.

² Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nelam@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6966-4778

Anonymous person (last quarter of the 11th c.) and Kleméntos or Komentiólos [6th-7th c.).

Keywords: Kırklareli museum, theodora komnena, nikephoros kontostephanos, agallianos, theodoros protospatharios, theme of macedonia.

Giriş

Istranca (Strandza)/Yıldız dağlarının güney eteklerinde, Adrianopolis'in 55 km doğusunda yer alır. Kırklareli'nin 4 km. kuzeyinde yer alan Karakoç köyündeki Keçikalesi, muhtemel bir Ortaçağ dönemi kalesidir (Soustal, 1991, s. 420). Bölgede bulunan diğer müstahkem yapılar, Yoğuntaş (Polos) ve Pınarhisar (Brysis) kaleleridir (Kaya, 1997, s. 35-105). Edirne'ye kuş uçuşu 20-25 kmlik bir mesafedeki Kırklareli'nin Bizans dönemindeki ismi muhtemelen Kırkkilise (Σαράντα Εκκλησιές, Saranta Ekkleissies) idi (Leonclavius, 1650, s. 473, no. 193; Tuncel, 2002, s. 479). Hasluck (1939), "Kırk Kilise" anlamına gelen "Saranta Ekkleissies" isminin "kırk aziz" tabirinden geliyor olabileceğini öne sürdü (s. 391-392). Gökbilgin ve Tuncel, Bizans dönemindeki "Saranta Ekkleissies" isminin Türkçe'ye "Kırkkilise" olarak tercüme edildiğini ileri sürdüler (Gökbilgin, 1952, s. 8.7; Tuncel, 2002, s. 479). Kırkkilise adı, 1924 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen bir kanunla Kırklareli'ye çevrildi (Ardel, 1977, s. 763; Orhonlu, 1986, s. 143). Erken dönem Osmanlı kronikleri, kentin fethinden bahsetmez. Daha geç dönem Osmanlı tarihçilerinden Kâtip Çelebi'ye göre Kırkkilise'nin fethedildiği tarih, 1367, Şemsettin Sâmî'ye göre 1366 ve sadrâzâm Cevdet Paşa Tarihi'ne göre ise 1365-1370 (Hicrî 767-772) tarihleri arasındadır. Bizanslı tarihçi Laonikos Chalkokondyles ise bu olayı 1365 yılına tarihlemektedir (Kâtip Çelebi, 1996, s. 69; Şemsettin Sâmî, 1896, s. 3795; Babinger, 1944, s. 36-37, 51-52, 54, 57, 64; Laonikos Chalcocondyles, 1922-1927, s. 31.20-32.13). Kırkkilise, Sultan I. Murad (1362-1389) zamanında Bizans Adrianopolisi (Edirne)'nden birkaç yıl sonra fethedildi. Ancak, Adrianopolis'in fetih tarihiyle ilgili olarak Osmanlı ve Bizans kaynaklarının birbiriyle çelişmesi, tarihçiler arasında fikir ayrılıklarına neden olduğundan Kırkkilise'nin kesin fetih tarihi de çok tartışıldı.³ Bununla birlikte muhtemelen 1366 ilâ 1368-69 yılı arasında Osmanlı egemenliği altına girdiği kabul edilmektedir (Tuncel, 2002, s. 479). Kent, bu tarihten itibaren Bizans döneminden daha önemli bir merkez haline geldi ve yerli Hristiyan nüfus, Türk

³ Osmanlılar'ın kenti fetih tarihi tartışmalı bir konudur. Osmanlı kronilerinin bilgilerinin esas alan H. İnalçık, 1361 tarihini kabul etmektedir. Bkz. İnalçık, 1971, s. 185-210. Diğer yandan, E. A. Zachariadou, metropolit Polykarpos'un 1366'ya kadar bu sıfatla kentte bulunduğunu gösteren bir mersiyenin verilerine dayanarak fetih tarihinin 1366'dan sonra (1369) gerçekleşmiş olabileceğini belirtmiştir. Bk. Zachariadou, 1985, 211-217; ayrıca bk. Orhonlu, 1986, s. 146; Vogiatzis, 1987, s. 54-55, 171-175, 177-178, 187, 252; Soustal, 1991, s. 420; Tuncel, 2002, s. 479.

fethinden sonra büyük ölçüde varlığını sürdürdü (Vogiatzis, 1987, s. 54-55, 171-175, 177-178, 187, 252; Soustal, 1991, s. 420).

Theodora Komnena

Envanter no: 2013.108A Bulunduğu yer: Kırklareli civarı İstirdat (2013) Çapı: 21 x 22 mm. Bordür çapı: 18 mm. Kalınlık: 3 mm. Ağırlık: 6.90 gr. Yayınlanmamış. Paraleli: Eski Zacos koleksiyonu; SMB-PK, Berlin Münzkabinett, 1261/1914; Classical Numismatic Group, LLC Electronic Auction 376, 15 June 2016, Lot 595. Yayınlar: Regling, 1923, 96-107, özellikle 101vd. Figür IV, 1050-1150); Laurent, 1932a, s. 353; Seibt ve Zarnitz, 1997, no. 3.1.7; 111-113; Wassiliou Seibt, 2016, no. 2149 (12. yüzyılın 1.-2. çeyreğine tarihlenmektedir).

Ön yüz: Müjde sahnesi (Χαιρετισμός). Solda Başmelek Gabriel (Cebrail), güçlü kanatları belirgin, sağ kolu yukarıda, eli açık ve selam verir vaziyette; sağda Bakire Meryem, arkalıksız geniş bir tahta oturuyor, sağ eli göğsünün önünde, sol eli muhtemelen iç tutuyor. İnci bordür.

Şekil 1. (foto: N. Elam)

Arka yüz: Dört satır yazıt. İnci bordür. + |ΣΚΕΠΟΙΣ|ΠΑΝΑΓΝΕ|ΚΟΜΝΗΝΗΝ|ΘΕΟΔΩ|ΡΑΝ

Açılımı: + Σκεποῖς Πάναγνε Κομνηνὴν Θεοδώραν

Anlamı: En kutsal (olan), Theodora Komnena'yı koru!

Tarih: 12. yüzyılın 2.- 3. çeyreği

Hıristiyan ikonografisinde Meryem Ana'nın tek başına ya da İsa ve azizlerle tasvir edildiği birçok sahne bulunmaktadır. Ön yüzdeki Başmelek Gabriel ile birlikte tasvir edildiği Müjde Sahnesi (ὁ Χαιρετισμός) 11. yüzyıl sonlarından itibaren oldukça popülerdir. Tasvirlerin yasaklandığı ikonoklasm dönemi mühürlerinde çok nadiren görülmektedir. “Meryem’in ölümü” (Koimesis, ἡ Κοίμησις) sahnesine ise pek rastlanmaz. İsa Mesih'in doğumu (Gennesis, ἡ Γέννησις) ve İsa Mesih'in Dirilişi (Analepsis, ἡ Ανάλησις) sahnelerine çok daha az rastlanmaktadır. İsa'nın tapınakta takdimi sahnesi (Hyparanti, ἡ Ὑπαπαντή) çok nadiren görülmektedir (Seibt ve Zarnitz, 1997, s. 111; Cotsonis, 2009, s. 55-86).

Mührün sahibesi Theodora Komnena, (I.) İsaakios Komnenos (1057-1059)'un tahta çıkmasıyla birlikte 11. yüzyılın ortalarından itibaren önem kazanan aristokratik ailenin bir

üyesidir. Theodora'nın ailesi, I. İsaakios'un kısa saltanatına rağmen (I.) Aleksios Komnenos 1081 yılında bir hükümet darbesiyle tahtı ele geçirinca yeniden iktidara gelmiştir (Seibt ve Zarnitz, 1997, s. 111). Komnenos hanedanı, çok çocuklu kalabalık bir aileydi ve Theodora adını taşıyan birden fazla üyesi vardı. Aile üyeleri, babaları imparatorken doğmuşlarsa, mühürlerinde üstün sosyal statülerinden gurur duyduklarını göstererek “porphyrada doğmuş”, yani “mor renkli odada doğmuş” anlamındaki Porphyrogennetos (Πορφυρογέννητος) ya da Porphyrogennete (Πορφυρογέννητη) tabirini kullanmışlardır. İmparator çocuklarının torunları dahi mühürlerinde Porphyra'nın parlaklığına kısmen de olsa sahip olduklarını vurgulamışlardır. Hanedanın yakın akrabaları, en azından *sebastos* gibi yüksek unvanlar verilerek onurlandırılmıştır. Bu unvanlar, özellikle bir Komnena ile evlenen yüksek rütbeli subaylara da verilmiştir. Hanedan kadınları, eşlerinin rütbesini mühürlerinde kullanmaktan hoşlansa da bu bir zorunluluk değildi. Eşlerinin ölümünden sonra manastıra girerek rahibe olan hanedan kadınları bile bazen mühürlerinde eşlerinin rütbesini kullanmaya devam etmişlerdir. Ne var ki, yüksek işçilik kalitesiyle sahibesinin prestijli sosyal konumunu ortaya koyan Kırklareli mührünün sahibesi, sadece imparatorla olan bağına vurgulamakta; bunun dışında Theodora'nın hanedandaki yeri ve tam kimliğini tespit edebilmemize yarayacak bir ipucu vermemektedir. Theodora, Komnenos kadınları arasında çok sık rastlanan bir isimdi ve mührün sahibesi ile aynı dönemde yaşamış bir kaç Komnena mevcuttu (Wassiliou Seibt, 2016, s. 368). Olası adaylardan ilki, İmparator I. Aleksios'un kızkardeşi Theodora'dır; eşi Konstantinos Diogenes, erken ölümüyle dul kalınca manastıra girerek rahibe olmuştur. Konstantinos, *kouropalates* unvanını taşıdığından (ykl. 1075) bir mühür üzerinde *rahibe*, *kouropalatisa* unvanı ve (rahibe olduktan sonra aldığı ismiyle) Xena Komnena ismiyle anılan kadının Theodora olabileceği düşünülmektedir (Laurent, 1965, no. 1476; Barzos 1984, no. 14) Ne varki bu kişinin bizim mührümüzle bir ilgisi yoktur (Seibt ve Zarnitz, 1997, s. 111).

I. Aleksios Komnenos'un (*porfirogenniti* ibaresiyle anılan) Theodora adında bir kızı vardı. 1096 doğumlu bu prenses, Konstantinos Kourtikios ile küçük yaşta evlendirilmiş, ancak çok genç dul kalmıştır. Babasının ölünce “dengi olmayan” Konstantinos Angelos ile ikinci kez evlilik yapmıştır. Her iki eşi de yüksek *Sebastohypertatos* unvanıyla onurlandırılmışlardır (Barzos, 1984, s. 38). Theodora'nın bu yüksek profildeki evlilikleri arasındaki sürede benzer tipte mühürler kullanmış olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bunu kanıtlayan daha sağlam bir ipucu henüz bulunamamıştır (Seibt ve Zarnitz, 1997, s. 112).

Mührün bir diğer olası sahibesi, 1110 yılı doğumlu ve İmparator I. Aleksios'un yeğeni (İmparatorun erkek kardeşi ve ilk *sebastokrator* İsaakios'un en büyük oğlu) Adrianos Komnenos'un kızı Theodora'dır. Theodora, 1125 yılı civarında Andronikos Kontostephanos ile evlenmiş, muhtemelen bu sebeple eşine *sebastos* onursal unvanı verilmiştir. (Barzos, 1984, s. 58) Komnenos ailesinde söz konusu dönemde muhtemelen başka bir Theodora daha vardır, fakat kaynaklarda herhangi bir ipucu bulunmadığından kimliği kesin olarak belirlenememiştir (Seibt ve Zarnitz, 1997, s. 112). Mührün bir diğer olası sahibesi, 1115 yılı civarında doğan ve ölüm tarihi 1157 yılı Mayıs ayından önceye tarihlenen Theodora Komnena'dır. Theodora, II. İoannes Komnenos (1118-1143) ile Macar prensesi Eirene'nin üçüncü kızı olarak dünyaya gelmiştir. 1130 yılı civarında dönemin Bizans sosyetesinin önemli ailelerinden Manuel Anemas ile evlenmiştir. Manuel, böylece imparatorların üçüncü kızlarının eşlerine verilen *protosebastohypertatos* unvanıyla onurlandırılmıştır. Anemas ailesi, 1098 yılında I. Aleksios'a karşı düzenlenen bir komploya karışmıştır (Stiernon, 1965, s. 223-224; Varzos 1984, s. 399-411). Theodora, kocasının ölümünden sonra bir manastıra girmiş ve genç yaşta orada ölmüştür. 12 Mayıs 1157 tarihinde toplanan kilise synodu zabıtlarında onun o sırada ölmüş [μακαριωτάτη ... κυρᾶς Θεοδώρας, κυροῦ Ἰωάννη Ἀγγέλου: İoannes Angelos'un (kızı) Theodora ... merhume] olduğu kaydedilmektedir (Νικήτας Χωνιάτης, 1887, col. 177; Stiernon 1966, s. 94-95).

Kırklareli mührünün bir benzeri Zacos koleksiyonundadır: iki mühür arka yüzlerindeki yazıttaki με kelimesi ile, Πάναγνε yerine ἀγνή kelimesi üzerinden farklılık göstermektedir. Mührün son iki satırında sahibesinin ilk isminin hecelemede küçük bir fark vardır. Ön yüzde ise Meryem büstü (Episkepsis) ve altında Theodora yazıtı mevcuttur. Her iki mühür tipinin de aynı Theodora'ya ait olup olmadığına karar vermek zordur (Seibt ve Zarnitz, 1997, 112). İstanbul Arkeoloji Müzelerinde (no. 140) yaklaşık 11. yüzyıl sonu ilâ 12. yüzyıl ortalarına (1150) tarihlenen ve gerek ikonografik gerekse epigrafik olarak Kırklareli mühründen farklı olan bir Theodora Komnena mührü daha mevcuttur. Ön yüzde, Müjde sahnesi ve altında Theodora yazıtı, Theotokos (Hagiosoritissa) figürü, iki yanında Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ ve dairesel olarak Ὁ Ἁγιοσορίτισσα yazıtı; arka yüzdeki beş satırlık Σκέποις τὴν Κομνηνὴν .. παρθέν(ε) πορφύραν Θεοδώραν yazıtı göze çarpmaktadır (Cheynet, Gökyıldırım ve Bulgurlu, 2012, no: 7.30). Eski Zacos koleksiyonunda 12. yüzyılın 2.-3. çeyreğine tarihlenen ve farklı bir ikonografiye sahip bir Theodora Komnena mührü daha mevcuttur. Ön yüzünde Theotokos büstü (Episkepsis), arka yüzünde ise beş satırlık yazıtta + [Σκ]έποις ἀγνή [Κο]μνηνὴν [Θε]οδώραν ibaresi bulunmaktadır (Wassiliou Seibt, 2016, no: 2047). Bu

mühürdeki Theodora'nın birçok farklı mühürde Εὐκλεής (soylu, şanlı) sıfatıyla anılan Theodora Komnena ile aynı kişi olduğu düşünülmektedir (Wassiliou Seibt, 2016, no. 2497a-c).

Nikēphoros Kontostephanos Komnenodukas pophyroblastougonos

Envanter no: 1252 Bulunduğu yer: Bulunduğu yer: Kırklareli civarı Satın alma (2000)
Durumu: Çapı: 35 x 36 mm. Bordür çapı: 30 mm. Kalınlık: 4 mm. Ağırlık: 26.65 gr.
Yayınlanmamış. Paraleli: Bulunmuyor. Benzeri: Atina Nüvizmatik Müzesi, Orphanidē-Nikolaidē koleksiyonu (no. 178) (Yayın: Koltsida Makrē, 1996, no. 302; Wassiliou Seibt ve Seibt, 1998, s. 149).

Ön yüz: Dört satır yazıt. İnci bordür. + |ΝΙΚΗΦΟΡΟΝ|CΦΡΑΓΙCΜΑ|ΚΟΝΤΟCΤΕ|ΦΑΝΟΝ

Açılımı: + Νικηφόρου σφράγιCμα ΚοντοCτεφάνου

Şekil 2. (foto: N. Elam)

Arka yüz: Dört satır yazıt. İnci bordür. ΚΟΜΝΗΝΟ|ΔΥCΚΩΝΠΟ[R]|ΦΥΡΟΒΛΑ|ΤΥCΓΟΝC|~

Açılımı: Κομνηνοδοϋκων πορφυροβλαCτου γόνου

Anlamı: Komnenosların ve Dukasların imparatorluk soyundan gelen Nikephoros Kontostephanos'un mühürü

Tarih: 12. yüzyıl (1150)

Nikephoros Kontostephanos'un Kırklareli Müzesi'ndeki mühürünün bir benzeri Atina Nüvizmatik Müzesindedir. Bu mühürün Kırklareli'ndekinden farkı, arka yüzünde “πορφυροβλαCτου γόνου” yerine “πορφυροβλάCτου κλάδου” ibaresinin kullanılmış olmasıdır. Nikephoros'un mensubu olduğu Kontostephanos ailesinin kurucu atası, İmparator II. Basileios (976-1025) devrinde *Domestikos tōn Scholōn tēs Dyseos* makam unvanının sahibi olan Stephanos'tur. Boyunun kısalığı nedeniyle “Kontostephanos” lakabıyla anılan bu şahsın soyundan gelenler, bu lakabı aile adı olarak kullanmışlardır. İmparator II. Basileios'un Trajanos Kapıları Muharebesi'nde Bulgarlara yenilmesinin büyük ölçüde sorumlusu kabul edilen Stephanos (ykl. 986), daha sonra entrikalara karıştığından gözden düşmüştür (Varzos, 1984, s. 295, 385; Kazhdan, 1991, s. 1148-1149). Kaynaklar, İsaakios Kontostephanos'un Selçuklu Türklerinin eline esir düştüğü 1080 yılına kadar aile hakkında bilgi vermez.

Pansebastos ve *sebastos* unvanlarının sahibi İsaakios, 1107/8 yılında donanmaya *thalassokrator* (θαλασσοκράτωρ, amiral) rütbesinde atanışına kadar İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) dönemi boyunca hizmet etmiştir (Varzos, 1984, s. 295, 380-381; Kazhdan, 1991, s. 1148-1149). Ailenin bu kolu, Komnenos, Doukas, Angelos ve diğer hanedanlarla sıhriyet bağı kurduğundan büyük bir prestij kazanmış; çoğunlukla orduda önemli mevkilerde hizmet etmişlerdir (Kazhdan, 1991, s. 1148-1149). İsaakios ve kardeşi Stephanos, 1095 yılında Blachernai sarayında toplanan sinoda katılmışlardır (Kazhdan, 1991, s. 1148-1149).

Kırklareli mührünün sahibi Nikephoros Kontostephanos, yazılı kaynaklarda 1197 yılında III. Aleksios (1195-1203)'un damadı (γαμπρός) ve Girit adasının doux'u (valisi) olarak görünmektedir. Bu bilginin kaynağı, Girit'teki bazı özel mülklerin vergi muafiyetiyle ilgili bir imparatorluk kararnamesidir ve Kasım 1197'de adanın yerel yönetiminden sorumlu doux Nikephoros Kontostephanos'a gönderilmiştir (Vranousi ve Nystazopoulou-Pelekidou, 1980, s. 108-14, no. 57; Rozsa, 2019, s. 119). Nikephoros, aynı görevde bulunan akrabası Stephanos Kontostephanos'un halefidir. Dumbarton Oaks koleksiyonunda bir Stephanos mührü (BZS.1958.106.5423) daha mevcuttur (Wassiliou Seibt, 2011, no. 1126b). Nikephoros, ölümünden önce *sebastokrator* yüksek onursal unvanıyla onurlandırılmıştır (Varzos, 1984, s. 299). Nikephoros ile aynı yüzyılda yaşamış akrabalarının mühürlerinden biri ilk ismi bilinmeyen, *panstratares* unvanını taşıyan bir Kontostephanos'a ve diğeri Eudokia Kontostephanina'ya aittir (Kazhdan, 1991, s. 1148-1149).

Aile, Konstantinopolis'in IV. Haçlı Seferinde (1204) Latinlerin eline düşmesinden sonra Bizans aristokrasinin bir üyesi olmaya devam etmiştir. 1203 yılı sonları ve 1204 yılı başlarında, Anadolu'daki birçok kent ve bölge Konostephanos ailesi gibi bölgesel lordların idaresi altındaydı. Bizans devletini Anadolu'da yeniden inşa eden yaşlı Theodoros Laskaris'in toprak sahibi bir aristokrattan bir kurucu imparatora dönüşmesinde bu yerel ve toprak sahibi elitlerden edindiği müttefikleri önemli rol oynamıştır. Philadelphia (Alaşehir)'yü kontrolü altında tutan Theodoros Mangaphas, kent üzerindeki hakimiyet haklarını barış yoluyla Theodoros Laskaris'e teslim etmiş, kentle çevresindeki geniş arazilere sahip statüsünü sürdürmüştür. Sabbas Asidenos, aşağı Menderes vadisinde bulunan Sampson (eski Priene) ile Palatia (Miletos)'daki hakimiyet haklarından 1214 yılının Nisan ayı öncesinde evlilikle mühürlenmiş bir ittifakla Theodoros Laskaris lehine feragat etmiştir. Asidenos'a hanedan damatlarına bahşedilen *sebastokrator* unvanı verilmiştir. Theodoros, Menderes vadisindeki geniş arazilerin sahibi Nikephoros Kontostephanos'u da benzer şekilde ikna etmiştir.

(Angelov, 2019, s. 24, 27) Nitekim 24 Mart 1216 tarihli bir belge, Nikephoros'u *sebastokrator* unvanıyla anmaktadır (Miklosich ve Müller, 1871, s. 291; Dölger ve Wirth 1977, no. 1694 ve 1695; Carile 1965, s. 218.24; Angold, 1975, s. 61-62; Angelov, 2019, s. 27). Kontostephanos ailesinin mensupları, Nikaia (İzник) İmparatorluğu'nda yüksek makamlara getirilmişlerdir (Kazhdan, 1991, s. 1148-1149).

Protosebastos unvanını taşıyan Theodoros Kontostephanos, Nikaia (İzник) imparatoru III. İoannes Dukas Vatatzes (1222-1254)'in generallerinden biriydi (Varzos 1984, s. 299). 1343 yılında VI. İoannes Kantakouzenos ile V. İoannes Palaiologos arasındaki iç savaşta Trakya'da konuşlanan Kantakouzenos'un tarafını tutan aristokratlar arasında en başından itibaren İoannes Batatzes ile Garella kalesini kontrolü altında tutani (ilk ismi bilinmeyen) bir Kontostephanos da bulunuyordu. O kadar ki kaleyi Kantakouzenos'a teslim etmiştir (İoannes Kantakouzenos, 1831, s. 474.12-16; PLP no. 13116). Ailenin adı kaynaklara yansıyan son üyesi, 1413/14-16 yılları arasında düşük rütbeli bir subay (*scribon*) olan Phlamoules'dir (Trapp vd., 1976-1994, no. 13127).

Müzenin envanter defterinde nerede bulunduğu dair kesin bir kayıt olmasa da bu mührün Kırklareli sakinlerinden biri tarafından müzeye satılmış olması Nikephoros Kontostephanos'u Trakya arazisi ile ilişkilendirmemiz için yeterlidir. Bunun anlamı, Nikephoros'un Makedonia Theması arazisi içinde yer alan Trakya bölgesinde gönderdiği resmî ya da gayri resmî belgenin bir muhatabı olduğu; daha geniş anlamda mensubu olduğu ailenin Trakya ile bağlantısının VI. İoannes isyanından çok daha önceki dönemlere tarihlenebileceği yönündedir.

Theodoros protospatharios ve Makedonia (theması) stratēgosu

Envanter no: 1177 Bulunduğu yer: Bilinmiyor. Satın alma (1999) Çapı: 24 x 26 mm. Bordür çapı: 22 mm. Kalınlık: 7 mm. Ağırlık: 19.70 gr. Yayınlanmamış. Paraleli: Bulunmuyor.

Ön yüz: Aziz Demetrios, büstü, sol elinde kalkan, sağ elinde ise mızrak tutuyor. Detaylar silik olmakla birlikte benzerlerinden yola çıkarak solda ve sağda dikey yazıt olmalı: Θ|.Η-ΜΗ|ΤΡ|Ο,: 'Ο ἅγιος Δημήτριος. Belirsiz bordür.

Şekil 3. (foto: N. Elam)

Arka yüz: Altı satır yazıt. İnci bordür.

- · - | + KER,Θ,|ΤΩCΩΔΗ|ΛΩ|ΘΕΟΔΩΡΩ|.ΑCΠΑΘΑΡΙΩCΤΡΑΤΗΓ,|.Α....

Açılımı: K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ β(ασιλικῷ) (πρῶτο)σπαθαρίῳ <καί> στρατηγῷ τῆς [M]α[κεδονίας]

Anlamı: Tanrım, protospatharios ve Makedonia (theması) strategosu Theodoros'a yardım et!

Tarih: 11. yüzyıl

Theodoros, *protospatharios* onursal unvanını taşıyan ve Makedonia Theması'ndaki askerî birliklerin komutanı (strategos) ve aynı zamanda thema arazisinin sivil idarecisi konumundaydı. Makedonya Theması, 8. yüzyılın sonu-9. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Diğer themalar gibi, imparatorluğun askerî birliklerin yerleşkesi hem de aynı adla anılan bir eyaletti. Makedonya Theması arazisinin coğrafi olarak antik dönemdeki Makedonya bölgesi ile bir ilgisi yoktur. Thema arazisi, Doğu ve Batı Trakya'ya yayılmıştı. Adrianopolis (antik Oresteias, bugünkü Edirne), Roma İmparatorluğu döneminde Haemimontus eyaletinin (Provincia Haemimonti) olduğu gibi Trakya Theması'ndan koparılan arazide kurulan Makedonia Theması'nın başkenti olmaya devam etmiştir. Kent, bir stratēgosun astı olan ve tourmarchēs (τουρμάρχης) unvanını taşıyan bir subayın görev yeri idi (Soustal, 1991, s. 161-166, özellikle s. 162-163; Nesbitt ve Oikonomides, 1991, no. 44.9-10) Themaya bağlı diğer kentler, Didymoteichon (Dimetoka), Mosynopolis (Maximianopolis)/Messēnē, Ainos (Enez) ve Maronia (Maronya) idi. (Oikonomides, 1972, s. 349).

Paul Lemerle, Makedonia Theması'nın ilk stratēgosundan bahseden en erken kayıt 813 yılına ait olduğundan themanın 789-802 yılları arasında kurulduğunu ileri sürmüştür (Lemerle, 1945, s. 122-123). Günümüze ulaşan mühürler arasında bu kronolojiyi değiştirecek bir örnek henüz ortaya çıkmamıştır (Winkelman, 1985, s. 101-102, 124-125). Tüm themalardan bahsetmekle birlikte Makedonia Theması'nı kaydetmeyen Taktikon Escorial (971-975)'de thema strategosu yerine *Adrianoupolis douxu* (δουξ Ἀδριανουπόλεως) unvanlı bir görevliden bahis vardır. Bu durum, stratēgosun kaydının unutulduğuna ya da o tarihte strategosluk makamın kaldırılıp yerine *doux* unvanlı yöneticilerin atanmaya başlandığına yorumlanmaktadır (Oikonomides, 1972, s. 354, 355; Treadgold, 1995, s. 114; Soustal, 1991, s. 50).

Tarihçi Theophanēs, Makedonia Theması'nın 962 yılında mevcut olduğundan bahsetmektedir.⁴ Aynı tarihli bir yazıt, themanın 1006/7 yılında hâlâ işlevsel olduğunu göstermektedir (Oikonomides, 1972, s. 355). 10. yüzyılın ortasında Makedonia ve Trakya bölgeleri tek idare altında birleştirilmiştir. Makedonya ile Trakya *protonotariosu* Stephanos (Zacos ve Nesbitt, 1984, no. 894) ve Makedonia ile Trakya *anagrapheus* Georgios'un mühürleri bunun delilidir (Nesbitt ve Oikonomides, 1991, no. 43.1). Theodorokanos'un Adrianopolis douxu gibi gösteren 1006/1007 tarihli belge Makedonia "Theması"nın konu etmektedir (Janashian, 1966, s. 28vd. ve pl. 40; Oikonomides, 1972, s. 355; Nesbitt ve Oikonomides, 1991, s. 123-124).

11. yüzyılın yazılı kaynakları, olasılıkla Bulgar Çarı Samuel'in kenti işgali (1002) gibi siyasî nedenlerle Adrianopolis douxundan hiç bahsetmez. *Doux* unvanı, İoannēs Skylitzēs'in kroniğinde 1049 yılında ve bir kez görülür (İoannēs Skylitzēs, 1973, s. 458; Zakythinos, 1948, s. 57-58). Makedonia ve Adrianopolis *praitoru* Nikētās'ın bu döneme ait mührünü baz alan görüş, themasıyla Adrianopolis Doukatonu'nun (çğ. δουκάτα) 10. yüzyıl sonu-11. yüzyıl başında yan yana varlığını sürdürmüş idarî birimler olduğu yönündedir (Nesbitt ve Oikonomides, 1991, s. 123-124). Diğer themalardaki gibi, Makedonia'nın idarî makamlarından bazıları (10. ve 11. yüzyıllarda) Trakya Theması'ndakilerle birleştirilmiştir (Nesbitt ve Oikonomides, 1991, s. 155; Kazhdan 1991, s. 2080). Stephanos'un 10. yüzyılın ortasına tarihlenen Makedonia ve Trakya *protonotariosu*'u mührü, Makedonia ve Trakya *anagrapheus* Georgios'un mührü (Nesbitt ve Oikonomides, 1991, no: 43.1; Wassiliou - Seibt, 2004, no. 398), Bulgaristan'daki bir koleksiyonda bulunan Makedonia stratēgos'u Theophylaktos'un mührü (10.-11. yüzyıl) (Jordanov, 2003, no. 46.8), (Edirne'nin 352 km kuzeyindeki) Silistre kazılarında ele geçen (11. yüzyıl ortalarına tarihlenen) Trakya ve Makedonia *asekretēs*'i ve *kritēs*'i Stephanos'a mühür (Jordanov, 2003, no. 35D.23) ve Edirne'nin 250 km kuzeyindeki Nadarevo (Bulgaristan)'da bulunan (1050 yılı civarına tarihlenen) Makedonia stratēgosu Dobrynios'un mührü (Jordanov, 2003, no. 46.13; Jordanov ve Zhekova, 2007, no. 307) bu bilgiyi desteklemektedir.

10. yüzyılın sonlarında I. İoannēs Tzimiskes (969-976) ve I. Basileios (867-886)'un fetihleriyle yeni themalar kurulunca Makedonia Theması sınır theması olmaktan çıkmıştır. 11. yüzyılın başlarında arazisinden koparılan topraklarda Boleron Theması kurulmuştur (Konstantinos Porphyrogenitos, 1952, s. 163-164; Soustal, 2000, s. 50). Bu nedenle, Makedonia Theması'nın antik dönemdeki Makedonia bölgesiyle bir ilgisi yoktur; 10. ve 12.

⁴ Theophanes Continuatus 1838, s. 480: "... μονοστρατηγούοντος ἐν τῷ θέματι Μακεδονίας ... (Makedonia Theması'nda monostrategos (olanın) ..."

Savvides, 1997, no. 17, s. 219-224); Georgiou, 2008, s. 234; Georgiou, 2013, s. 103-104, PBE: Konstantinos 127).

Kırklareli Müzesi'ndeki mührün sahibi ve *protoproedros* onursal unvanın sahibi Konstantinos Opos, I. Aleksios Komnenos devrinin seçkin subaylarındı. Birçok kez Bizans birliklerine komuta etmesinin yanı sıra donanmada da hizmetlerde bulunmuştur. Kaynaklar, onun askerî kariyeri hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.⁵ Konstantinos, tarih sahnesine ilk olarak yazışmalarına eşlik eden mühürler üzerinde Bizans saray personeline mahsus *vestarches* makam unvanıyla çıkmaktadır. Zacos koleksiyonundaki bir mühür ile Dumbarton Oaks koleksiyonunda iki mühürde şu şekilde anılmaktadır: + Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δουλόω Κων(σταντίω) βεστάρχ(η) [τ]ῷ Ὁπω (Tanrım, kulun vestarches Konstantinos Opos'a yardım et! (Stavrakos, 2000, s. 418 ve no. 988; Georgiou, 2008, s. 232; Georgiou 2013, s. 108). Christos Stavrakos, Konstantinos'un tam olarak hangi tarihlerde kullandığı bilinmeyen bu mührünü 1060 ilâ 1080 arasına tarihlemektedir (Stavrakos, 2000, s. 418; Georgiou, 2008, s. 232). Jordanov, bu mührü 11. yüzyılın son çeyreğine tarihlemektedir (Jordanov 2009, s. 443, no. 7; Georgiou, 2013, s. 108).

Konstantinos, Dumbarton Oaks (BZS 1958.106.2958) ve Hermitage Müzesi (M-6763)'ndeki iki mühürde magistros ve vestarches unvanlarıyla anılmaktadır. Jordanov, bu mühürleri 11. yüzyılın son çeyreğine tarihlemektedir (Jordanov, 2006, s. 443, no. 7; Georgiou, 2013, s. 107). Tarihçi prenses Anna Komnena, Konstantinos'un I. Aleksios döneminde Normanlar ve Selçuklu Türklerine karşı savaflara katıldığını ve sonunda Bizans donanmasının en yüksek rütbesine ulaşarak ün yapan bir asker olduğunu yazmaktadır. Bu operasyonlarda "exkoubitoi" tagmasına komuta eden Konstantinos, Robert Guiscard'ın Norman birliklerine karşı düzenlenen Bizans operasyonlarına komuta etmiştir. İki taraf arasındaki Dyrrhakhion Muharebesi, Bizans yenilgisiyle sona ermiş (18 Ekim 1081) ve sonrasında geleneksel Bizans ordu birliklerinin son kalıntılarında olan "exkoubitoi" tagması (τάγμα τῶν ἐξκουβίτων) tarihe karışmıştır (Anna Komnena, 1839, s. 126.13-14; Georgiou, 2008, s. 232; Georgiou, 2013, s. 108).⁶ Kaynaklar, imparatorun korumalığını yapan bu profesyonel birlikten bir daha bahsetmemektedir. Bu, I. Leon (457-474)'un kurduğu seçkin

⁵ Bk. Georgiou, 2004, s. 219-232; Georgiou, 2005, 167-168; Chalandon, 1900, s. 136; Laurent, 1932b, s. 335-337, no. 10; Laurent, 1952, s. 151-152, no. 287; Guiland, 1951, s. 225, Guiland, 1967, s. 544; Hohlweg, 1965, s. 146; Gautier, 1970, s. 5-55; Gautier, 1971, s. 213-284, özellikle s. 256-257 (no. 34); Schreiner, 1971, s. 288, no. 4; Lefort, 1973, s. 55, no. 5; Skoulatos, 1980, s. 71-73, no. 42; Savvides, 1982, s. 19-20; Savvides, 1991, no. IV, s. 81-82; Savvides, 1991, s. 326-328, no. 2; Savvides, 1997, s. 222-224; Cheynet, 1986, s. 102; Cheynet, 1994, s. 402-403, no. 20; Kühn, 1991, s. 98-99; Stavrakos, 2000, s. 417-419, no. 288; Birkenmeier, 2002, s. 62; Georgiou, 2008, 231.

⁶ Anna Komnena, 1839, s. 126.13-14: "Ἐξῆρχε μὲν οὖν τοῦ τῶν ἐξκουβίτων τάγματος Κωνσταντίνος ὁ Ὡπος ... (Konstantinos Opos, exkubitolar tagmasına komuta ediyordu)."

muhafız birliğinin dağıtıldığı delili olarak kabul edilmektedir (Birkenmeier, 2002, s. 62, 157; Haldon, 1999, s. 68, 91-93; Skoulatos, 1980, s. 71).

I. Aleksios, Apollonias (Uluabat) ve Kyzikos kentlerinin Türk hâkimi Elchanēs (İlhan)'e karşı gönderdiği birliklerin komutanı Alexandros Euphorbenos deniz seferinde başarısız olunca (1085), 1092 yılında bu kez Konstantinos Opos'u Kyzikos kentini geri alması için bir operasyonu yönetmekle görevlendirmiştir. Birliklerini karadan Kyzikos'a yönelten Konstantinos, kente başarılı bir baskın düzenlemiştir; Apollonias'a doğru yürümeden önce Poimanenon (Eski Manyas)'a bir kısım kuvvet göndermiş; kenti ele geçirerek birçok esir almıştır. Daha sonra Apollonias'a hareket ederek kuşattığında etkin bir savunma yapacak askerî gücü olmayan Elchanēs, kenti ve ailesini hemen ona teslim etmiştir (Anna Komnena, 1839, s. 198.90-98; Skoulatos, 1980, s. 9-10, 72; Kazhdan, 1991, s. 658).

İzmir'in hâkimi Çaka Bey (Tzachas) 1090 yılında Chios (Sakız) adasını kuşattığında Konstantinos, bu kez Bizans amirali Konstantinos Dalassenos'un emri altında yeniden tarih sahnesine çıkmaktadır. Dalassenos'un karşı operasyonundaki görevi o sırada İzmir'de olan Çaka Bey'in anakaradan adaya takviye birliği göndermesine engel olmaktır. Filonun bir kısmını alarak harekete geçtiğinde geceleyin Chios boğazını geçmeye çalışan Türk filosuyla karşılaşmış; Anna Komnena'nın yazdığına bakılırsa, Çaka Bey'in gemilerini devasa bir zincirle birbirine bağladığını fark edince bu yeni taktikten dehşete düşmüş ve düşmanla sıcak temasa girmekten çekinerek adadaki Bizans kampına geri dönmüştür (Anna Komnena, 1839, s. 223.17-224.26; Skoulatos, 1980, s. 71-72).

1094 yılının sonunda Konstantinos, bu kez Konstantinopolis'teki Blachernai sarayında düzenlenen (Chalcedonlu Leo'yu kınayan) bir sinoda katılanlar arasında ortaya çıkmaktadır. Synod zabıtları, onun o sırada *protoproedros* unvanı taşıdığını dolayısıyla terfi ettirilmiş olduğunu göstermektedir (Κωνσταντίνου πρωτοπρέδρου τοῦ Ὠπου) (Gautier, 1971, s. 218.10; Georgiou, 2008, s. 232). Aynaroz'daki Espigmenou manastır arşivindeki Ağustos 1095 tarihli bir belge, ilk ismi belirsiz olan ancak *kouropalates* unvanını taşıyan bir Opos'tan söz etmektedir. Burada kastedilen kişinin Konstantinos olması kuvvetle muhtemeldir (Georgiou, 2008, s. 226, 233). Konstantinos'un Dumbarton koleksiyonundaki üç kurşun mühürde *kouropalates* unvanıyla anılması, bu teorinin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Dumbarton Oaks Center koleksiyonundaki bu kurşun mühürde (BSZ 1958.106.2883): + Θ(εοτό)κε σκέπησ το σῶ δούλω κουροπαλά(τη) Κων(σταντίνω) τῷ Ὠπο "Theotokos, beni, kulun kouropalates Konstantinos Opos'u gözet!" ibaresi göze çarpmaktadır (Stavrakos, mühürü

1094 yılı sonrasına tarihleniyor (Stavrakos, 2000, s. 418 ve no. 992; Georgiou, 2008, s. 232; Wassiliou Seibt, 2011, no. 927; Georgiou, 2013, s.108).

Konstantinos Opos, Atina Nümizmatik Müzesi diğeri Antakya Müzesi'ndeki mühürler üzerinde daha yüksek bir onursal unvanla (*protonobelissimos*) anılmaktadır. Dumbarton Oaks Enstitüsü'ndeki bir mühür (BZS.1947.2.1222) üzerinde de aynı unvanla görünmektedir (Georgiou, 2013, no. 14). Bu sigillografik materyal, onun bir kez daha terfi ettirildiğinin kanıtıdır. Konstantinos, bu mühürleri 1095 yılından sonra kullanmış olmalıdır. Mührün üzerinde şöyle yazar: [Θ(εοτό)κε] βοήθει Κων(σταντίω) (πρωτο)νωβελίσιμο τ[ῶ] Ὡπω (Theotokos, protonobelissimos Konstantinos Opos'a yardım et!; Antakya Müzesi'ndeki benzer bir mühürde de Κ(ύρι)ε βο(οή)θει [Κ]ων(σταντίω) (πρωτο)ν[ο][β]ελλίσιμο τῶ Ὡπω.⁷ Christos Stavrakos ve Jean Claude Cheynet, bu iki mührün 12. yüzyılın başına ait olduğunu düşünmektedir (Stavrakos, 2000, s. 419; Cheynet, 1994, s. 403; Georgiou, 2008, s. 233). K.N. Konstantinopoulos, Atina Nümizmatik Müzesi'ndeki mührü 10. ilâ 11. yüzyıllar arasında tarihlenmektedir (Konstantopoulos, 1917, s. 115, bir soru işareti ile şöyle bir okuma öneriyor: (τῶ) [Αλ]ωπῶ; Georgiou, 2008, s. 233). Konstantinos Opos, Orghidan koleksiyonundaki 11. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın başı arasına tarihlenen kurşun mühürler üzerinde *doux* unvanıyla gözükmektedir. Bu da, onun bu tarihlerde *doux* olarak terfi ettirildiğini göstermektedir. Dumbarton Oaks Enstitüsü'nde bulunan iki mühür (BZS.1951.31.5.917, BSZ 1958.106.4995) ile bu ikisine paralel özellikler taşıyan Orghidan koleksiyonu'ndaki bir mühürdeki yazıtta şöyle yazar: + Ἀγνή φύλατ(τ)ε δοῦκι Κωνσταντίω τ(ῶ) Ὡπ(ω) (Saf olan, *doux* Konstantinos Opos'u korusun!) (Laurent, 1952, no. 287; Georgiou, 2008, s. 233; Wassiliou Seibt, 2011, no. 43; Georgiou, 2013, s. 108). Christos Stavrakos, 11. yüzyılın sonu ilâ 12. yüzyılın başına tarihlediği ve Konstantinos Opos'un *doux* olarak anıldığı iki farklı tipte mührü yayınlamıştır. Bu mühürler, Dumbarton Oaks (DO 58.106.4995) ve Fogg Sanat Müzesi (no. 917) koleksiyonlarında bulunmaktadır (Stavrakos, 2000, s. 419, no. 993; Seibt ve Seibt, 2003, s. 195–203; Georgiou, 2008, s. 233). Bu mührü ilk yayınlayan V. Laurent 11. yüzyıla tarihlenmektedir (Laurent, 1952, s. 151; Georgiou, 2008, s. 233).

Konstantinos Opos, göze çarpan yazım hatalarının bulunduğu Hermitage Müzesi (M-6763) koleksiyonundaki bir mühürde *protonobelissimos* ve *doux* unvanlarıyla görünmektedir. Mührü yayınlayan Jordanov, 12. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir (Jordanov, 2006, s. 443, no. 7). Konstantinos, 12. yüzyıl başlarında *protonobelissimos* ya da *sebastos* onursal unvanıyla birlikte *megas doux* olarak terfi ettirilmiş görünmektedir. Bu bilginin kaynağı,

⁷ Stavrakos 2000, no. 288; (= Konstantopoulos 1917, s. 115, no. 418); Laurent, 1932b, s. 335-337, no. 10; Cheynet, 1994, s. 402-403, no. 20; Georgiou, 2008, s. 233.

bugün Codex Venetus'ta korunan ve bizzat kendi kaleminden çıkan el yazmasındaki bir beyittir: + Φύλλατε, Χριστὲ, τῷ πόθῳ κεκτημμένῳ δουκὶ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ τῷ ᾽Ωπῳ! (Mioni, 1967, s. 43; Georgiou, 2008, s. 234). V. Laurent, bu beyiti düzeltmelerle yayınlamıştır. (Φύλαττε Χριστὲ τῷ πόθῳ κτησαμένῳ / δουκὶ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ τῷ ᾽Ωπῳ!) (Laurent, 1932b, s. 337, no. 1). Söz konusu beyit ilk olarak A. Mingarelli tarafından yayımlanmıştır (Mingarelli, 1784, s. 33; Georgiou, 2008, s. 234). Konstantinos'un tam olarak ne zaman bu makama getirildiği ve bu sırada hangi onursal unvanı taşıdığı bilinmemektedir. Stavros Georgiou, bu terfinin 12. yüzyıl başında olması gerektiğini savunmaktadır (Stavrakos, 2000, s. 419; Georgiou, 2008, s. 228-231; Georgiou, 2008, s. 234). Herhangi bir tanıklık olmasa da, onun *mezas doux* mevkiindeyken *sebastos* unvanını taşıdığı öne sürülmektedir (Laurent, 1932b, s. 337; Guillard, 1951, s. 225; Guillard, 1967, s. 544; Lefort, 1965, s. 55; Georgiou, 2008, s. 234). Stavros G. Georgiou, I. Aleksios Komnenos'un saray hiyerarşisinde *mezas doux* rütbesindeki kişilerin *protonobelissimos* ya da *sebastos* unvanına sahip olduklarının altını çizmektedir (Georgiou, 2005, s. 112-113, 128, 136-137, 162, 164; Georgiou, 2008, s. 234).

Konstantinos Opos, yazılı kaynaklarda en son 1097 yılında I. Haçlı Seferi sırasında bir aktif görevle ortaya çıkmaktadır. Sadece Anna Komnena'nın bildiği, hiçbir Batılı kaynağın bahsetmediği Raoul adlı bir Haçlı kontu, 15.000 askerle Konstantinopolis'in dış surlarına ulaştığında kendisinden önce Godfrey'in yaptığı gibi diğer Haçlı birliklerini beklemeden Boğazı geçip Türklerle savaştığında Opos, Raoul'u geri dönmeye ikna etmekle hatta gerekirse Haçlılarla savaşmakla görevlendirilmiştir. Bu sırada Pegasios adlı Bizanslı komutan da Raoul ve kuvvetlerinin gemiyle transferiyle görevlendirilmiştir. İki Bizanslı komutan, geri dönmeye ikna edemedikleri Raoul'a karşı savaşmış ve onu yenerek geri çekilmeye zorlamışlardır (Anna Komnena, 1839, s. 55.6-56.21; Skoulatos, 1980, s. 72). Opos ailesinden Andronikos, Basileios, Michael ve Niketas'a ait mühürler günümüze kadar ulaşmıştır (Konstantopoulos, 1917, no. 297; Stavrakos, 2000, no. 287; Jordanov, 2003, s. 444, no.1-5). Harvard Üniversitesine bağlı Fogg Müzesi (no. 2271), St. Petersburg'daki Hermitage Müzesi (M-3835) ve Eski Nikolay Nikolov özel koleksiyonunda 11. yüzyıla tarihlenen mühürlerin arka yüzlerinde Θεοτόκε βοήθει Κων(σταντίνῳ) τῷ ᾽Ωπῳ [Theotokos (Tanrı'nın Anası) Konstantinos Opos'a yardım et!] ifadesinin yer aldığı bir yazıt göze çarpmaktadır. Bu materyalin Konstantinos ile aynı adı taşıyan ve 1030-1040 yılları arasında orduda kariyer yapmış bir şahsa aittir (Jordanov ve Zhekova, 2007, no. 414; Jordanov, 2003, no. 767.1-10). Konstantinos Opos'a ait bir mührün Kırklareli civarında ele geçmesi, onun Makedonia

Theması ya da Adrianopolis *douxu* olarak görev yaptığını delalet edebilir. Bu bakımdan yazılı kaynakların bir bilgi vermeyerek karanlıkta bıraktıkları bir konuyu aydınlatmaktadır.

Agallianos hypatos ve Thessaloniki eparchos'u

Envanter no: 2013.115A Bulunduğu yer: Kırklareli civarı İstirdat (2013) Çapı: 30 x 32 mm.

Bordür çapı: 21 mm. Kalınlık: 5 mm. Ağırlık: 25.5 gr. Yayınlanmamış. Paralel(ler)i: –.

Ön yüz: Haçlı hitap monogramı (Tip LXIX) ΚΥΠΙΕ ΒΟΗΘΕΙ; haçın kollarında ΤΩ–CΩ–ΔΟΥ–ΛΩ. Çelenk bordür.

Şekil 5. (foto: N. Elam)

Arka yüz: Beş satır yazıt. Belirsiz bordür. + ΑΓΑΛΛΙΑΝΩ|ΥΠΑ'Σ.Π.|ΧΩΘΕC|..ΛΟΝ.. Belirsiz bordür.

Açılımı: Θεοτοκε βοήθει [τ]ῷ σῷ [δού]λῳ Ἀγαλλιανῷ ὑπά(τω) <καὶ> [ἐ]π[άρ]χῳ Θεσ[σα]λο[ν(ίκης)]

Anlamı: Tanrım, kulun hypatos ve Thessaloniki eparchos'u Agallianos'a yardım et!

Tarih: 9. yüzyılın ilk yarısı

Agallianos'un spatharios onursal unvanı ve Thessaloniki eparchos'u olarak anıldığı dört adet mühür günümüze kadar ulaşmıştır. Orghidan koleksiyonu, Zacos koleksiyonu; Dumbarton Oaks koleksiyonu (BZS 1955.1.666); Eski Nikolay Nikolov koleksiyonunda (Razgrad/Bulgaristan) bulunan bu mühürler yayınlanmıştır (Laurent, 1952, no. 238; Zacos ve Veglery, 1972, no. 1691; Nesbitt ve Oikonomides, 1991, no. 18.18; Jordanov, 2003, no. 34.7; PmbZ, no. 113). Spatharios, Bizans bürokrasi hiyerarşisinde hypatos unvanının üstünde yer alır. Bu durumda, Agallianos'un hypatos onursal unvanıyla anıldığı Kırklareli mühürü, onun henüz spatharios onursal unvanıyla onurlandırılarak terfi ettirilmeden önceki dönemde kullandığı bir mühür olmalıdır.

Thessaloniki (Selanik), Bizans İmparatorluğu'nun ikinci büyük kenti idi; geleneksel olarak İlyrikon/Illyricum eyaletinin başkenti ve *praefectus praetorio per Illyricum* unvanını taşıyan eyalet valisinin makam yeri (başkenti) idi. 7. yüzyıldan itibaren Lemerle tarafından

yayınlanan Aziz Demetrios'un Mucizeleri adlı kaynakta ve birçok mühürde Thessaloniki'de bir praefectus (vali) (ἐπαρχος/eparchos) görülmektedir (Lemerle, 1980, s. 176). Bu görevli, Konstantinopolis'teki gibi mevkidaşı kadar gerçek bir kent valisi gibi görünmektedir. Konstantakopoulou, Thessaloniki eparchosunun “yeni” ve geçici süreyle ihdas edilmiş bir memur olduğu sonucuna varmıştır. Ancak Nesbitt ve Oikonomides, bu görevliyi 7. yüzyılda artık ortadan kalkmış olan praefectus praetorio per Illyricum unvanını taşıyan valinin devamı olarak görmeyi tercih etmişlerdir. Illyricum eyaleti, 6. yüzyılda başlayan ve tüm Balkan yarımadasını istila eden Slav kabilelerine kaybedilmiştir (Konstantakopoulou, 1984-1985, s. 157-162; Nesbitt ve Oikonomides, 1991, s. 50). Kent, aynı zamanda muhtemelen 824 ya da 836 yılından önce bir tarihte kurulmuş olan Thessaloniki Theması'nın başkenti olmuştur (Oikonomides, 1972, s. 352). Bu tarihi daha erkene çekebilecek bir mühür Nesbitt ve Oikonomides tarafından yayınlanmıştır (Nesbitt ve Oikonomides, 1991, no. 18.27). Themanın en yüksek askerî ve idarî amiri olan *strategosların* yanı sıra *ek prosopou* ve birçok yetkiliye ait mühür günümüze kadar ulaşmıştır (Nesbitt ve Oikonomides, 1991, nos. 18.12-13, 18.17).

Laurent muhtemel sahibinin tarihsel geçmişi ortaya koyan, “Thessaloniki (Selanik) eparchosu” teriminin yüksek rütbeli taşralı bir görevlinin taşıdığı yeni bir unvan anlamına geldiğini ileri süren ve neredeyse aynı özelliklere sahip bir mühür daha yayınlamıştır (Laurent, 1952, no. 238; Zacos ve Veglery, 1972, no. 1691, s. 973; Kyriakides, 1939, s. 269-270; Ahrweiler, 1966, s. 48-49, 61). Aynı yorum Zacos korpusundaki iki Niketas mühürü için de geçerli olabilir (Niketas, hypatos, emperyal spatharios Thessaloniki eparchosu) (Zacos ve Veglery, 1972, no. 957); (Niketas, hypatos basilikos spatharios ve Nikaia eparchosu) (Zacos ve Veglery, 1972, no. 3156).

Thessaloniki *eparchoslarına* ait birçok mühür günümüze kadar ulaşmıştır. Illyricum eyaletinin ne kadar ayakta kaldığı sorununu ve Illyricum eyaletinin valisi ile Thessaloniki (Selanik) kenti arasındaki bağlantı sorununu inceleyen A. Gkoutzioukostas, yeni sonuçlara varmıştır. Gkoutzioukostas, Illyricum vilayetinin 4. yüzyıldan muhtemelen 7. yüzyılın sonuna kadar mevcut olduğunu belirtmiştir. Buna göre; ilk olarak, Aziz Demetrius'un Mucizeleri adlı eserin ilk koleksiyonunda bahsi geçen Illyricum'un praefectusu ikinci koleksiyondaki vali ile özdeşleştirilmektedir. Son araştırmalardaki birbiriyle çelişen görüşlerin eleştirel yaklaşımına dayanarak, Aziz Demetrius'un Mucizelerini, anlatsal kaynakları, ilgili sigillografik materyalin analizi ve arkeolojik araştırmaların sonuçlarını kullanan Gkoutzioukostas'a göre, 8.-9. yüzyıldaki Thessaloniki *praefectusu* muhtemelen eski Illyricum eyaleti valisinin devamıydı ve yargı yetkisi Thessaloniki şehri ile sınırlı da değildi. Kontrol alanı muhtemelen

Strymon nehrinin doğusunda ve Tesalya bölgesinin kuzeyindeki bölgeyi kapsıyordu. Pindos dağlarının batısında ve Bizanslılar tarafından kontrol edilen Stoboi'un güneyinde, Thessaloniki çevresinde meskun Slav kabileleri üzerindeki Bizans kontrolünün kademeli olarak genişletilmesinden ve bunların Bizans idari sistemine entegrasyonundan ve varlığından sonuçlanabileceği gibi Thessaloniki'de (8.-9. yüzyıl) bulunan *apotheke genel kommerkiariosu*, *basilikon kommerkion*, *kommerkiarios*, *abydikos* ve *paraphylax* gibi kent çevresinin de Bizans kontrolünde olduğu gösteren birçok devlet makamı bunun kanıtıdır. Tarihçiye göre; 8. ve 9. yüzyılların mühürlerinde İlyricum'dan ziyade bir Thessaloniki valisinden bahsedildiği doğrudur, ancak bundan kent valisinin Konstantinopolis valisi ile aynı konumda olduğu sonucuna varılamaz; Thessaloniki valisinin bölgedeki üst düzey memur olarak yerini alan Thessaloniki Theması strategoslarının yargı yetkisinin sadece Thessaloniki kentiyile sınırlı olmadığını da göstermektedir. İlâveten, bir *praefectus urbi* (kent valisi) yönetim modeli, uzmanlarca tartışıldığı gibi, imparatorluğun diğer kentlerine uygulanmamıştır, çünkü Nikaia (İznik), Nikomedeia (İzmit), Amorion (Hisarköy) ve Sicilya adasındaki Catania'da bahsi geçen *prefectuslar*, Gkoutzioukostas'ın analizlerine göre kent valileri değildi. Thessaloniki valisinin (ἐπαρχος) aslı görevleri, kaynaklarda açık bir referans olmamasına rağmen, vergi koymak, vergi toplamak ve adaleti sağlamak olmalıdır (Gkoutzioukostas, 2012-2013, s. 45-80).

Anonim mühür

Envanter no: 798. Bulunduğu yer: Kırklareli çevresi. Çapı: 25 x 26 mm. Bordür çapı: 20 mm. Kalınlık: 4 mm. Ağırlık: 15.70 gr. Yayınlanmamış. Paralelleri: eski Schlumberger koleksiyonu; DO 58.106.3874 ve 4532; eski Zacos koleksiyonu (3 kopya). Yayınlar: Wassiliou-Seibt, 2004, no: 1727; Yayınlar: (ilk mührün fotoğrafı): Schlumberger, 1884, s. 62, no. 7. Çizimi bulunmayan bu mührün Schlumberger tarafından okunuşu A. Wassiliou ve W. Seibt tarafından kısmen hatalı bulunmuştur.

Ön yüz: Beş satır yazıt. İnci bordür. ΟΥΠΕΡ|CΦΡΑΓΙ|ΖΩΤΟΒΝΟ|ΟCΤΑCΕΚ|ΦΡΑCΕΙC

Şekil 6. (foto: N. Elam)

Arka yüz: Beş satır yazıt. İnci bordür. ΚΛΗCIN|ΓΡΑΦΗCΟΙ|[Κ]ΑΙΤΥΧΗΝ|ΠΡΟΔΕΙ|ΚΝΒΕΙ

Açılımı: Οὐπερ σφραγίζω τοῦ νοῦς τὰς ἐκφράσεις κλῆσιν γραφή σοι καὶ τύχην προδεικνύειAnlamı: (“Kimin düşüncelerini mühürlüyorsam, belge size (onun) adını ve onursal unvanını göstermektedir.”)

Tarih: 11. yüzyılın son çeyreği

Anonim metrik mühürlerin her iki yüzünde on iki heceli lejandlar (yazıtlar) bulunur ve üzerinde sahiplerinin isimlerine yer verilmez. Bu lejandların ilk ana grubuna dâhil olan örnekler, alıcıdan belgeyi açmasını isteyen dizelerden oluşur. Bu konuda birçok formül mevcuttur. En yaygın olan ve en geniş olarak kullanılan lejand Kırklareli mühründeki gibidir: “kimin mührü isem, belgeye bakarak öğren(ebil)irsin(iz).” Aynı şekilde, kompozisyon ve linguistik bakımdan çok sayıda başka metrik lejand (bireysel seçimlerin bulunduğu mühürler dâhil) mevcuttur. Mührün üzerindeki yazıt, alıcıyı, gönderenin kim olduğunu anlamak üzere belgeyi açmaya teşvik eder (Wassiliou Seibt, 2011, s. 39-40). On iki heceli (dodekasyllabik) mührün üzerindeki yazıt her iki yüzüne dağılmıştır. Aynı lejandın bulunduğu benzer mühürler Alexandra Wassiliou Seibt tarafından yayınlanmıştır. Paralelleri gibi kişiselleştirilmiş olan Kırklareli mührü, belgenin alıcısına şu ifadeyle hitap eder: “Kimin düşüncelerini mühürlüyorsam, (onun) adını ve onursal unvanını size belge göstermektedir.” A. Wassiliou Seibt tarafından yayınlanan bir diğer metrik mührde (no: 1726), Kırklareli mührü ve ona paralel özellikler gösteren diğer mühürlerdeki “νοῦς τὰς ἐκφράσεις” ibaresine alternatif olarak “κρίσεις” kelimesi kullanılmıştır. Seibt’a göre bu mühürlerdeki yazıtlarda geçen “τύχη” kelimesi τιμή veya ἀξία anlamlarına gelmektedir ve mührün sahibinin unvan ve makamlarını belirtmektedir. Belgeyi alan kişi, gönderen tarafından rulo halindeki belgeyi açmaya davet edilmektedir (Wassiliou Seibt, 2011, s. 40; Seibt, 2016, no. 1726).

Kleméntos ya da Komentiólos

Envanter no: 2013.109A. Bulunduğu yer: Kırklareli çevresi. İstirdat. Çapı: 18 x 12 mm. Bordür çapı: 16 mm. Kalınlık: 4 mm. Ağırlık: 5.25 gr. Yayınlanmamış. Paraleli: Sl. Petrov Özel koleksiyonu (Haskovo/Bulgaristan). Yayınlar: йорданов, и. ve Аладжов, 1991, no 10; Jordanov, 2009, no. 2288; Jordanov ve Zhekova 2007, no. 465-67.

Ön yüz: Meryem büstü, cepheden, haleli; göğsünde madalyonda bebek İsa. Her iki yanındaki boşluklarda haç motifi.

Şekil 7. (foto: N. ELAM)

Arka yüz: Haçlı monogram. Solda ME, sağda Π ya da Ny (N harfinin sadece sol çizgisi görünüyor), üstte T ve Ϛ, altta Λ ve K. İnci bordür.

ΚΛΙΜΕΝΤΩ ya da ΚΟΜΕΝΤΙΟΛΩ Açılımı: Κλίμεντος Κομεντιόλου

Tarih: 6.-7. yüzyıl (550-650)

Jordanov ve Aladjov, bu monogramı Κλίμεντου olarak okudular (Йорданов ve Аладжов, 1991, no. 10). Seibt ise, Κομεντιόλου okumasını önerdi; bu mührün ve benzerlerinin sahibinin, 583-600 yıllarında Slavlara ve Avarlara karşı askerî operasyonlarda aktif rol alan İmparator Maurikios (582-602)'un komutanlarından olan ve hem Adrianoupolis civarında hem de kuzeydoğu Bulgaristan'daki operasyonları yöneten Komentiolos (diğer komutan Prisk ile birlikte) olabileceğini varsayımıştır (Seibt, 1993, s. 158, no. 10; Jordanov, 2009, s. 727, no. 2288; Whitby, 1988, s. 15, 143, 232, 321-325, 98-102; Martindale, 1992, s. 321-325). Komentiolos ile ilgili ilk kayıtlar, 583 yılına aittir; bu tarihte imparatorun muhafız birliğindeki bir subay (scribon) olarak, Avar kağanı I. Bayan (562-602)'a gönderilen Bizans elçilik heyetine eşlik etmiştir. Tarihçi Theophylaktos Simokattes'in yazdığına göre bu görevi sırasında Bayan Kağan'ı konuşma tarzıyla kızdırmış ve kısa süreliğine hapse atılmıştır (Theophylaktos Simokattes, 1883, s. 48; Martindale, 1992, s. 321). Maurikios'un bu adama duyduğu sınırsız güven, onun tahta çıkışından önceki excubitores birliğinin komutanı olduğu zamanlara dayanmaktadır. Komentiolos Maurikios'a hep sadık kalmış ve bu sayede imparatorun himayesi altında parlak bir kariyer yapmıştır (Whitby, 1988, s. 15). Ertesi yıl, Avarlarla bir ateşkes yapıldıktan sonra, *taxiarchia* (ταξιαρχία) alayının komutanlığına atanmış; Trakya'yı istila ederek Konstantinopolis'in dış savunma hattını oluşturan Anastasios Surlarından sızmayı başaran Slav kabilelerine karşı operasyonlar düzenlemiştir. Komentiolos, onları Anastasios surunun yakınındaki Erginia nehri kıyısında yenmiş ve zaferinin ödülü olarak 585 yılında *magister militum praesentalis* olarak terfi ettirilmiştir (Whitby, 1988, s. 143). Bu vesileyle veya belki biraz sonra (muhtemelen 589 yılında) en yüksek onursal unvan olan patrikios unvanıyla onurlandırılmıştır (Martindale, 1992, s. 322). 585 yazında büyük bir

Slav kuvvetini yenmiş, 586 yılında, barış anlaşmasını ihlal eden Avarlara karşı başlatılan operasyonların başına getirilmiştir.

587 yılında Anchialos'ta 10.000 kişilik bir ordu toplayan Komentiolos, Haemus dağlarında Avar kağanına bir pusu kurmayı planlamış ve başarısız olmuştur (Martindale, 1992, s. 322). 589 yılında Komentiolus, İspanya eyaletine (güney İspanya) *magister militum* olarak atanmıştır. Nitekim, Carthago Nova'da onun adını taşıyan bir yazıt bulunmuştur, ancak yine de bu yazıtın aynı adı taşıyan başka bir komutan tarafından dikilmiş olması ihtimal dahilindedir. 589 sonbaharında, Sâsânîlere karşı devam eden savaşta doğu ordusuna komuta eden Philippikos'un yerine getirilmiş (Martindale, 1992, s. 323); aynı yıl Pers ordusunu Sisauranon Savaşı'nda bozguna uğratmış ve Martyropolis (Silvan)'i yeniden ele geçirmekte başarısız olmuştur (Whitby, 1988, s. 232). 590 baharında tahtını kaybeden ve destek aramak için Bizans'a kaçan devrik Pers kralı II. Hüsrev (590-628)'i Hierapolis'teki karargahında ağırlamıştır (Martindale, 1992, s. 323). İmparator Maurikios, sürgündeki Hüsrev'i desteklemeye karar vererek tahta iadesi için bir ordu topladığında Komentiolos, başlangıçta bu kuvveti yönetmeye karar vermiş, ancak Hüsrev'in onu kendisine saygısızlık ettiği gerekçesiyle imparatora şikayeti üzerine ordunun komutasına Narses getirilmiştir. Komentiolos, ordunun sağ kanadına komuta etmiştir (Martindale, 1992, s. 324). Tahtını ele geçiren Pers kralı, Bizans'a olan borcunu bir antlaşmayla geri ödemiştir. 20 yıllık Pers-Bizans savaşı sona ermiş ve Bizans'a Mezopotamya'daki eski kentleri ve Armenia arazisinin büyük bölümü geri verilmiştir. Bu barış, Bizans ordularına Balkanlar'daki Avar ve Slav saldırılarına konsantre olma şansını vermiştir.

598 yılında Komentiolos, Avarlara karşı yeniden operasyona gönderilmiş ve herhalde bu sırada *magister militum per Trakias* rütbesine terfi ettirilmiştir (Martindale, 1992, s. 324). Birliklerini düzgün şekilde konuşlandırmadaki ihmali yüzünden uğradığı ağır yenilgiden sonra dağılan askerleri gibi kendisi de kaçınca vatana ihanetle suçlanmıştır. İmparatorun müdahalesiyle suçlamalar geri çekilmiş ve Komentiolos, Trakya ordusunun generali mevkiini koruyabilmiştir (Martindale, 1992, s. 325). Phokas, ordunun desteğiyle Maurikios'a karşı isyan ettiğinde (602), başkent surlarını savunma görevi Komentiolos'a verilmiştir. Tarihçi Simokattes, Phokas'ın surları aşarak kentin kontrolünü ele geçirmesinden Komentiolos'u sorumlu tutmaktadır. Onun suçlayıcı ifadelerinin nedeni, generalin beceriksizliğinden çok herhalde ona ve silah arkadaşı general Petros'a karşı ön yargılı tutumundandır (Whitby, 1988, s. 98-102). Phokas (602-610), tahta çıktıktan sonra eski rejimin tüm taraftarları gibi Komentiolos'u da idam ettirmiştir (Martindale, 1992, s. 325).

Sonuç

Bu çalışmada, 9. yüzyıldan 12. yüzyıla kadarki döneme ait yedi adet yayınlanmamış kurşun mühür tanıtılmıştır. Erken Bizans Döneminden başlayarak Konstantinopolis'ten Bulgaristan'a uzanan yol güzergahında bulunan Kırklareli (Kırkkilise) kentinde ve yer aldığı bölgede görev yapmış idarî ve askerî personele ait bu mühürlerin sunduğu veriler, bilinen sigillografik malzeme ve tarihsel kaynakların verileriyle biraraya getirilmiştir. Theodora Komnena'nın (12. yüzyılın 2.-3. çeyreği) Kırklareli civarında bulunan mührü, prensesin Trakya bölgesiyle olan bağlantısını ortaya koymaktadır. 1150 yılına tarihlenen Nikēphoros Kontostephanos Komnenodukas (pophyroblastougonos) mührü, Atina Nümizmatik Müzesi'ndeki benzeri dışında tektir ve bu açıdan önemlidir. Mührün Kırklareli civarında bulunması, özelde Konstantinos'un Trakya bölgesiyle bağına işaret etmektedir. Protoproedros Konstantinos Opos'a ait mührün (11. yüzyıl sonu-12. yüzyıl başı) Kırklareli civarında bulunması, onun Makedonia Theması'nda *doux* ya da Adrinanopolis'te *doux* (vali) olarak görev yaptığını gösterebilir. Bu bakımdan yazılı kaynakların karanlıkta bıraktıkları bir konuya ışık tutmaktadır. Makedonia Theması strategosu Theodoros'a ait olan mühür, kaynakların bıraktığı boşluklarını dolduran bir diğer materyaldir; şimdiye kadar yayınlanan korpuslarda bir benzeri yoktur. Bu makamda görev yapan strategosların listesindeki bir boşluğu gidermekte ve Makedonia Theması'nın 11. yüzyıldaki askeri–idarî prosopografisine katkı sağlamaktadır. Thessaloniki eparchos'u Agallianos'un Avrupa, Amerika ve Razgrad (Bulgaristan)'taki koleksiyonlardakiler dışında farklı bir mührünün (9. yüzyılın ilk yarısı) bölgenin Kırklareli civarında ve geniş anlamda Trakya arazisinde bulunması doğaldır; bölgenin Agallianos'un görev yeri olan Thessaloniki'ye giden Via Egnatia yoluna yakınlığı, yoldayken bir resmi belge aldığını gösterebileceği gibi bizzat kendisinin bölgedeki makamlarla temaslarının delili olarak kabul edilebilir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda bu çalışmada ilk defa yayınladığımız sigillografik materyal, 9.-12. yüzyıl arasındaki dönemde Trakya bölgesinin idarî ve askerî personeliyle ilgili bildiklerimize katkı sunmaktadır. Umut ediyoruz ki özellikle kazılarda yeni materyalin bulunması bölge tarihinin bilinmezlerinin aydınlatılmasına daha fazla katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahrweiler, H. (1966). *Byzance et la Mer. La marine de guerre, la politique et les institutions aux VIIe-XVe siècles*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Angelov, D. (2019). *The Byzantine Hellene: The life of emperor Theodore Laskaris and Byzantium. The life of Emperor Theodore Laskaris and Byzantium in the thieteenth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Angold, M. (2000). *Church and society in Byzantium under the Comneni, 1081-1261*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anna Komnena (1839). *Alexias*, 1, ed. L. Schopenus, (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 2-3). Bonn: E. Weber.
- Ardel, A. (1977). Kırklareli. *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 6 içinde (s. 762-764). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Babinger, F. (1944). *Beitrage zur frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14.-15. Jh.)*. München: Brunn.
- Birkenmeier, J. W. (2002). *The Development of the Komnenian army, 1081-1180*. Leiden-Boston-Köln: Brill.
- Carile, A. (1965). Partitio terrarum imperii Romanie, *Studi Veneziani*, 7, 125-305.
- Chalandon, F. (1900), *Les Comnènes. Études sur l'empire byzantin au XIe et au XIIe siècle, 1. Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118)*. Paris: A. Picard et fils.
- Cheyne, J. Cl. (1986). Trois familles du duché d'Antioche, in J. Cl. Cheyne et J. Fr. Vannier, *Études prosopographiques*. Paris: Publications de la Sorbonne.
- Cheyne, J. Cl. (1994). Sceaux byzantins des musées d'Antioche et de Tarse, *Travaux et Mémoires*, 12, 391-478.
- Cheyne, J. Cl., Gökyıldırım, T. ve Bulgurlu, V. (2012). *Les sceaux byzantins du musée archéologique d'Istanbul*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Cotsonis, J. (2009). Narrative scenes on Byzantine lead seals (sixth-twelfth Centuries): frequency, iconography, and clientele. *Gesta*, 48(1), 55-86.
- Dölger, F. ve Wirth, P. (1977). *Regesten der Kaiserurkunden des Öströmischen Reiches von 565-1453. Regesten von 1204-1282*, 3. München: Verlag C. H. Beck.
- Gautier, P. (1970). Diatribe de Jean l'Oxite contre Alexis Ier Comnène, *Révue des Études Byzantines*, 28, 5-55.

- Gautier, P. (1971). Le synode des Blachernes (fin 1094). Etudes prosopographiques. *Révue des Études Byzantines*, 29, 213-284.
- Gautier, P. (1977). Lettres au sultan Malik-Shah rédigée par Michel Psellos. *Révue des Études Byzantines*, 35, 73-97.
- Georgiou, S. G. (2004). Προσωπογραφικά της Κομνήνειας περιόδου Α': Ο πρωτονωβελίσσιμος και μέγας δούκας Κωνσταντίνος Ώπος (Prosopographika tēs Komnenias periodou 1: o protonobelissimos kai megas doukas Konstantinos Opos). *Βυζαντινά (Byzantina)*, 24, 219-232.
- Georgiou, S. G. (2005). *Οι τιμητικοί τίτλοι επί Κομνηνών (1081-1185) (Οι timētikoi titloi epi Komnēnōn 1081-1185)*. Thessalonikē: Centre of Byzantine Research in Thessalonica.
- Georgiou, S. G. (2008), A Contribution to Study of Byzantine Prosopography: The Byzantine family of Opoi. *Byzantion*, 78, 224-238.
- Georgiou, S. G. (2013). The Byzantine family of Opos: Addenda et corrigenda. *Byzantion*, 83, 103-111.
- Gkoutzioukostas, A. E. (2012-2013). The prefect of Illyricum and the prefect of Thessaloniki. *Byzantiaka*, 30, 45-81.
- Gökbilgin, T. (1952). *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Guilland, R. (1951). Études de Titulature et de Prosopographie Byzantines. Les Chefs de la Marine Byzantine: Drongaire de la flotte, Grand Drongaire de la flotte, Duc de la flotte, Mégaduc. *Byzantinische Zeitschrift* 44 (1-2), 212-240.
- Guilland, R. (1967). *Recherches sur les institutions byzantines, 1*. Berlin-Amsterdam: Akademie Verlag-Adolf Hakkert.
- Hasluck, F.W. (1939). *Christianity and Islam under the Sultans*, 2. Oxford: The Clarendon press.
- Hohlweg, A. (1965). *Verwaltungsgeschichte des Oströmischen Reiches unter den Komnenen (Byzantina Monacensia, 1)*. Munich: Institute für Byzantinistik und neugriechische philologie.
- İnalçık, H. (1971). The Conquest of Edirne (1361). *Archivum Ottomanicum*, 3, 185-210.
- İoannes Kantakuzenos (1831). *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri iv*, 2, ed. L. Schopen. Bonn: Weber.

- Íoannēs Skylitzēs (1973). *Synopsis Historiōn (Σύνοψις Ἱστοριῶν)*, ed. I. Thurn. Berlin: De Gruyter.
- Janashian, M. (1966). *Armenian miniature paintings of the monastic library at San Lazzaro*. Venice: Armenian Press.
- Йорданов, И. ve Аладжов, Д. (1991). Непубликувани оловни византийски печати от хасковско. *Археология*, 33(1), 44-56. (Jordanov, I ve Aladjov, D. (1991). Neypublikubani olosbni bizantiyski pečati ot Haskovsko. *Archeologia*, 33(1), 44-56).
- Jordanov, I. (2003). *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, 1*. Sofia: Agato Publishers, Archaeological Institute with Museum.
- Jordanov, I. ve Zhekova, Z. (2007). *Catalogue of medieval seals at the Regional Historical Museum of Shumen*. Shumen: Historical Museum of Shumen.
- Jordanov, I. (2009). *Corpus of byzantine seals from Bulgaria, 3/1. Text and Illustrations*. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, Archaeological Institute with Museum.
- Kâtip Çelebi (1996). *Cihânnümâ*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Kaya, H. (1997). *The Byzantine fortresses of Yoğuntaş, Keçikalesi and Pınarhisar in the Kırklareli region* (Unpublished PhD Thesis). Bilkent University, Ankara.
- Kazhdan, A. (Ed.) (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB), 1-3*, New York: Oxford.
- Koltsida-Makri I. (1996). *Byzantina molybdoboulla syllogēs Orphanidē-Nikolaidē Nomismatikou Mouseiou Athēnōn*. Athens: Christianiki Archaialogikē Etaireia.
- Konstantopoulos, K. M. (1917). *Βυζαντιακά μολυβδόβουλλα τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Μουσείου (Byzantiaka molybdoboulla tou en Athenais Ethnikou Mouseiou)*. Athens: Π. Δ. Σακελλαρίου (P. D. Sakellariou).
- Konstantakopoulou, A. (1984-1985). L'éparque de Thessalonique: Les origines d'une institution administrative (VIIIe-IXe siècles). *Communications grecques présentées au Ve congrès international des études du sud-est européen*. Belgrade: 11-17 Septembre 1984, Athens, 1985, 157-162.
- Kühn, H. J. (1991). *Die byzantinische Armee im 10. und 11. Jahrhundert: Studien zur Organisation der Tagmata*. Vienna: Fassbaender Verlag.
- Kyriakides, S. (1939). Βυζαντιναί Μελέται (Byzantinai Meletai), 2-5 *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Epistominike Epeteris tes Philosophikes Scholēs tou Panepistimiou Thessalonikes)*, 3(3), 267-586.

- Laonikos Chalcocandyles (1922-1927) *Historiarum demonstrationes 1-2*, ed. E. Darko. Budapest (n.p).
- Laurent, V. (1932a). *Les bulles metriques dans la sigillographie byzantine*. Athens: Typographeion Estia.
- Laurent, V. (1932b). Légendes sigillographiques et familles byzantines (3). *Échos d'Orient*, 31(167), 327-349.
- Laurent, V. (1952). *Documents de sigillographie byzantine: La collection C. Orghidan*. Paris: Presses universitaires de France.
- Laurent, V. (1965). *Le corpus des sceaux de l'empire byzantin, V/2, L'Église*. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Lefort, J. (1973). *Actes d'Esphigménou. Édition diplomatique. Texte*. Paris: P. Lethielleux.
- Lemerle, P. (1945). *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine; recherches d'histoire et d'archéologie*. Paris: E. de Boccard.
- Lemerle, P. (1980). *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans, 2, Commentaire*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Leonclavius, J. (1650). *Pendectal Historiae Turciae. Liber singularis ad illustrandos Annales: içinde (s. 389-506) Annales Sultanorum Othmanidarum, a Turcis sua lingua scripti*. Paris: Regia.
- Miklosich, F. ve Müller, I. (1871). *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, 4*. Vindobonae: Carolus Gerold.
- Nesbitt, J. ve Oikonomides, N. (1991). *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art. Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea, 1*. Washington: Dumbarton Oaks.
- Νικήτας Χωνιάτης (1887). Θεσαυρός Ορθοδοξίας (Thesaurus Orthodoxias). *Patrologia Graeca, 140*, ed. P. Migne, Paris: n.p.
- Oikonomides, N. (1972). *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*. Paris: Éditions du Centre national de la recherche scientifique.
- Orhonlu, C. (1986). Kırk Kilise. *Encyclopedie de l'Islam, 6, 2e édition, içinde (s. 143-144)*. Leiden: Brill.
- Martindale, J. (2001 ve 2015). Prosopography of Byzantine Empire I (641-867). (PBE). Online edition, J. Martindale (Ed.), <http://www.pbe.kcl.ac.uk/>

- Martindale, J. R. (1980): *The Prosopography of the later Roman Empire (PLR) (395-527)*, 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martindale, J. R. (1992): *The Prosopography of the Later Roman Empire (PLR) (527-641)*, 3A. Cambridge: Cambridge University Press.
- Regling, K. (1923). Byzantinische Bleisiegel III, *Byzantinische Zeitschrift*. 24, 96-107.
- Rozsa, M. (2019). *Byzantine second-tier elite in the 'long' twelfth century*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Eötvös Loránd Üniversitesi, Budapeşte.
- Savvides, A. G. C. (1982). 'Ο Σελτζούκος ἐμίρης της Σμύρνης Τζαχᾶς (Çaka) και οι επιδρομές του στα μικρασιατικά παράλια, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και τη Κωνσταντινούπολη (c. 1081-c. 1106) (Ο Seldzukos emires tēs Smyrnēs Tzachas kai oi epidromes tou sta mikraasiatika paralia, ta nisia tou anatolikou Aigaiou kai te Konstantinopole (c. 1081-c.1106). *Χιακά Χρονικά (Chiaka Chronika)*, 14, 9-24.
- Savvides, A. G. C. (1991). Σημείωμα περί του βυζαντινού οίκου Χαλκούτζη (Χαλκούτση), β' μισό 10^{ου}-β' μισό 13^{ου} αι. (Semeioma peri tou byzantinou oikou Chalkoutzē (Chalkoutsē), 2. miso 10ou- 2. miso 13ou aiona). *Αρχεῖον Ευβοϊκῶν Μελετῶν (Archeion Euboikōn Meletōn)*. 28 (1988-89, yayın. 1991), 63-73.
- Savvides, A. G. C. (1994). Περὶ τοῦ βυζαντινοῦ οἴκου. *Βυζαντινά (Peri tou byzantinou oikou. Byzantina)*, 17, s. 323-328 [= *Από το Βυζάντιο στην Τουρκοκρατία, μεσαιωνικά, μεταβυζαντινά και ισλαμικά ιστορικά θέματα: ανατύπωση μελετῶν και άρθρων 1987-1997 (Apo to Byzantio stēn Tourkokratia, mesaionika, metabyzantina kai islamika istorika themata: anatypose meletōn kai arthrōn)*. Athens, 1997, 219-224].
- Savvides, A. G. C. (1997). *Από το Βυζάντιο στην Τουρκοκρατία. Μεσαιωνικά, μεταβυζαντινά και ισλαμικά ιστορικά θέματα: ανατύπωση μελετῶν και άρθρων 1987-1997 (Apo to Byzantio stēn Tourkokratia. Mesaionika, metabyzantina kai islamika istorika themata: anatypose meletōn kai arthrōn 1987-1997)*. Athens: Δημιουργία (Dēmiourgia).
- Schlumberger, G. (1884). *Sigillographie de l'empire byzantin*. Paris: E. Leroux.
- Schreiner, P. (1971). Der Doux von Dalmatien und die Belagerung Anconas im Jahre 1173. Zur Balkanpolitik Manuels. *Byzantion*, 41, 285-311.
- Seibt, W. (Ed.) (1993). Byzantine seals published between 1986-1991/2. *Studies in Byzantine Sigillography*, 3, 143-208.
- Seibt, W. ve Zarnitz, V. L. (1997). *Das byzantinische Bleisiegel als Kunstwerk. Katalog zur Ausstellung*, Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

- Seibt N. ve Seibt, W. (2003). Siegel der Sammlung Orghidan. Eine Nachlese zur Edition V. Laurents. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 53, 195-203.
- Skoulatos, B. (1980). *Les personnages byzantins de l'Alexiade: Analyse prosopographique et synthèse* [The Byzantine personalities of the Alexiad: prosopographical analysis and synthesis]. Louvain-la-Neuve and Louvain: Bureau du Recueil Collège Érasme and Éditions Nauwelaerts.
- Soustal, P. (1991). *Tabula Imperii Byzantini (TIB), Thrakien 6 (Thrake, Rodope und Haimimontos), mit einer Abbildung im Text und zwei Karten*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Stavrakos, Ch. (2000). *Die byzantinischen Bleisiegel mit Familiennamen aus der Sammlung des Numismatischen Museums Athen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Stiernon, L. (1965). Sébaste et gambros. *Révue des Études byzantines*, 23, 222-243.
- Stiernon, L. (1966). Theodora Comnene et Andronic Lapardas, sebastes. *Révue des Études byzantines*, 24, 89-96.
- Şemsettin Sâmî. (1896). *Kâmûsu'l-A'lâm*, 5. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Theophanes Continuatus. (1838). *Chronographia*, ed. I. Bekker. Bonn: Weber.
- Trapp, E. vd. (1976-1994). *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit (PLP)* (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Veröffentlichungen der Kommission der Byzantinistik, 1/1-12), fascic. 1-12, *Addenda und Gesamtregister*. Wien: 1976-1994, 1995 et 1996.
- Theophylaktos Simokattes. (1883). *Historia*, ed. C. de Boor. Leipzig: B.G. Teubner.
- Treadgold, W. T. (1995). *Byzantium and its Army, 284-1081*. Stanford: Stanford University Press.
- Varzos, K. (1984). *Η Γενεαλογία των Κομνηνών (Geneologia tōn Komnenōn)*, 1-2. Thessaloniki: Centre for Byzantine Studies.
- Vogiatzis, G. S. (1987). *Die Anfänge der Türkenherrschaft in Thrakien und die ersten Niederlassungen*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Viyana Üniversitesi, Viyana.
- Vranousi, E. L. ve Nystazopoulou Pelekidou, M. (Eds.) (1980). *Βυζαντινά έγγραφα τῆς Μονῆς Πάτμου (Byzantina engrafa tēs Monēs Patmou)*, 2. Athens: Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Institutouto Byzantinōn Ereunōn, Ethniko Idryma Ereunōn).

- Wassiliou Seibt, A. ve Seibt, W. (1998). Review of I. Koltsida Makre, *Byzantina molybdoboulla syllogēs Orphanidē-Nikolaidē Nomismatikou Mouseiou Athenon*. Athens 1996, *Byzantinische Zeitschrift*, 91, 146-150.
- Wassiliou, A. K. ve Seibt, W. (2004). *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich. Zentral und Provinzialverwaltung*, 2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Wassiliou Seibt, A. K. (2011). *Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden. Teil 1: Einleitung, Siegellegenden von Alpha bis inklusive My*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Wassiliou Seibt, A. (2016). *Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden. Teil 2: Einleitung, Siegellegenden von Ny bis inklusive Sphragis*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Whitby, M. (1988). *The Emperor Maurice and his historian-Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*. Oxford: Oxford University Press
- Winkelman, F. (1985). *Byzantinische Rang- und Ämterstruktur im 8. und 9. Jahrhundert: Faktoren und Tendenzen ihrer Entwicklung*. Berlin: Akademie Verlag.
- Winkelman, F., Lilie, R.J, C. Ludwig, T. Pratsch, I. Rochow, B. Zielke ve diğeri (1999-2002). *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit. Erste Abteilung (641-867) (PmbZ), 1-6*, Berlin: De Gruyter.
- Zachariadou, E. A. (1970-1985). The Conquest of Adrianople by the Turks, içinde (s. 221-227) (= *Romania and the Turks (c. 1300-1500)*). London: Variorum.
- Zacos, G. ve Veglery, A. (1972). *Byzantine lead seals, 1*. Basel: J. J. Augustin.
- Zacos, G. ve Nesbitt, J. (1984). *Byzantine lead seals, 2*. Bern: Benteli.
- Zakythinou, D. (1948). Μελέται περί της διοικητικής διαιρέσεως και της επαρχιακής διοικήσεως εν τῷ Βυζαντινῷ κράτει (Meletai peri tes dioiketikēs diaireseos kai tēs eparchiakēs dioikēseos en to Byzantino kratei), *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (Epetēris tes Etaireias Byzantinōn Spoudōn)*, 18, 42-62.
- <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1569&lot=595>